

Prof. dr MARIJAN HANŽEKović

PRELOMNE TOČKE U RAZVOJU SAMOUPRAVLJANJA U PRIVREDI JUGOSLAVIJE

1. Privredni sistem Jugoslavije sastoji se, kao mnogi veliki sistemi, od niza podsistema. I sistem u cjelini i njegovi sastavni dijelovi, podsistemi, mijenjali su se tokom svog razvoja. Te su promjene bile velikim dijelom kvantitativne, ali u nekim se tačkama taj kvantitet toliko nagomilao da je dolazilo do bitnih kvalitativnih promjena. Te promjene u kvaliteti, u bitnim karakteristikama sistema, njegove su prelomne točke. Unutar sistema su se mijenjali i podsistemi. Međutim, dinamika razvoja podsistema nije bila uvijek jednaka dinamici razvoja sistema u cjelini. I, upravo, ta razlika u dinamici razvoja sistema i podsistema dozvoljava da se u razvoju jugoslavenskog privrednog sistema razlikuju tri razdoblja i to: (1) razdoblje državnog upravljanja u privredi 1945—51; (2) razdoblje radničkog samoupravljanja u privrednim organizacijama 1952—65; i (3) razdoblje radničkog upravljanja privredom u cjelini od 1965. godine dalje.

2. U razdoblju državnog upravljanja privredom osnovne su karakteristike sistema bile državno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, centralizirano planiranje i državno upravljanje privrednim organizacijama. Zakonom o općedržavnom privrednom planu i državnim organima za planiranje propisani su državni organi za pripremu i izradu općedržavnog plana počevši od Savezne planske komisije preko republičkih, pokrajinskih, oblasnih, okružnih sve do kotarskih planskih komisija. Privredni planovi užih društveno-političkih zajednica uklapali su se u privredne planove širih društveno-političkih zajednica, a općedržavni privredni plan obuhvaćao je sve privredne planove u zemlji. Općedržavni privredni plan je imao snagu zakona i bio je obavezan za sve državne organe, državne i zadružne privredne organizacije i ustanove. Na temelju općedržavnog privrednog plana, državni su organi određivali privredne instrumente i mjere i

provodili kontrolu privatnog sektora privrede. Mjere kojima su ostvarivani postavljeni privredni zadaci su znatnim dijelom bili zakonski i administrativni propisi iako se i u to vrijeme nastojalo u ostvarenju planova iskoristiti neke privredne instrumente i mjere.

Oporezivanje privrednih organizacija prošlo je kroz dvije veoma različite etape. U 1946. godini su privredne organizacije bile oporezivane na isti način kao i građani koji su obavljali privrednu djelatnost. Porezna osnovica je bila dobit a porezne su stope bile progresivne. U vremenu 1947—51. privredne organizacije plaćaju posebnu vrstu poreza na promet proizvoda. Za razliku od običnog poreza na promet, ovaj se porez ne nameće na cijenu već je dio same cijene. Porezne stope su bile različite, ovisno o privrednim oblastima, granama i grupama poduzeća. Građani su plaćali porez po progresivnim stopama, ali su te stope na dohodak iz radnog odnosa bile niže. Carine su se, u vremenu 1945—48, plaćale prema propisima bivše Jugoslavije, a kasnije — sve do kraja 1960. godine — carine plaćaju samo građani, a privredne organizacije ne. Umjesto carina, one uplaćuju iznos razlike u cijenama na domaćem i inozemnom tržištu u Fond za izjednačenje cijena.

Budžet je imao tri osnovna obilježja: (1) federativnost; (2) jedinstvenost; i (3) privredni karakter. Svaka republika imala je svoj budžet kojim je financirala uredno funkcioniranje državne uprave i razvoj svoje privrede. Jedinstvenost budžetskog sistema je dolazila do izražaja u postojanju općedržavnog budžeta koji je sadržavao razrađene prihode i rashode federacije i globalne iznose budžeta republika. Sastav budžeta je počinjao u mjesnim narodnim odborima koji su prijedlog svog budžeta dostavljali kotaru. Kotar je sastavljao prijedlog svog budžeta, u koji su, u globalnim iznosima, ulazili i budžeti mjesnih narodnih odbora i dostavljao ga republici. Republika je sastavljala prijedlog svog budžeta u koji su, u globalnim iznosima, ulazili i budžeti kotarâ. Republike su svoje budžete dostavljale federaciji koja je sastavljala prijedlog svog budžeta u koji su, u globalnim iznosima, ulazili i republički budžeti. Tako sastavljen prijedlog općedržavnog budžeta je izglasavala Savezna skupština i to budžet federacije u detaljima, a iznose republičkih budžeta globalno. Unutar globalno odobrenog iznosa republičkih budžeta, republičke su skupštine svoje budžete izglasavale u pojedinostima, a budžete kotarâ u globalnom iznosu. Kotarske su skupštine, u okviru odobrenih globalnih iznosa, izglasavale svoje budžete u pojedinostima, a budžete mjesnih narodnih odbora u globalnim iznosima. Na kraju su mjesni narodni odbori izglasavali svoje budžete u okviru odobrenih globalnih iznosa u pojedinostima. Na taj je način oko 8000 budžeta u Jugoslaviji bilo uklopljeno u jedinstven općedržavni budžet. Privredni karakter budžeta dolazio je do izražaja u tome što su se u svakom budžetu morala osigurati sredstva potrebna za financiranje privrede u okviru tog budžeta. Iz budžeta su se, bez obaveze vraćanja, financirale investicije u državnom privrednom i neprivrednom sektoru.

Bankovni sistem se sastojao od Narodne banke Jugoslavije, Državne investicione banke i komunalnih banaka, a kasnije je — prvenstveno za seljačke radne zadruge — osnovana Državna banka za kreditiranje poljoprivrednih zadruga (1948). Osnovno je bilo da je samo država, odnosno uže društveno-političke zajednice, mogla osnivati banke i da su one na poslovanje banaka imale presudan utjecaj. U financiranju investicija u državnom sektoru banke su bile tehnički servis preko kojeg su se stavljala na raspolaganje budžetska sredstva bez obaveza vraćanja. Kratkoročne su kredite banke odobravale prema planskim zadacima koje su morale ostvariti pojedine privredne organizacije. Opća formula prema kojoj se poduzećima dodjeljivao kredit bila je

$$k = \frac{\text{godišnji planski zadatak}}{\text{koeficijent obrtaja}} .$$

Vanjska trgovina je bila pod strogim nadzorom države, a uvoz je utvrđivala Savezna planska komisija. Glavnim potrošačima, odnosno privrednim organizacijama preko kojih se uvozilo, Ministarstvo vanjske trgovine je bilo dužno pravodobno izdati dozvolu za uvoz, staviti na raspolaganje dovoljno plaćevnih sredstava i dati sve raspoložive informacije u pogledu inozemnog tržišta, kretanja cijena, mogućnosti za sklapanje ugovora i tome slično. Devizni tečaj je bio 50 dinara = 1 dolar. Sve devize stečene izvozom morale su se preputiti Centralnom deviznom fondu iz kojeg su privredne organizacije dobijale i devize potrebne za plaćanje uvoza. Razlika u cijenama na domaćem i inozemnom tržištu uplaćivale su u Fond za izjednačenje cijena ili se iz njega dobivala. Preko ta dva fonda obračunati stvarni tečaj iznosio je oko 300 dinara za 1 dolar. U vremenu 1945—46. postojale su propisane (normirane) cijene, a u vremenu 1947—51. postojale su jedinstvene cijene koje su mogle biti niže i više jedinstvene cijene, a obje je propisivala država. Da bi se seljaci stimulirali da državi prodaju svoje proizvode po određenim cijenama, nižim od slobodnih tržišnih cijena, bile su za njih uvedene tzv. vezane cijene, po kojima su mogli kupovati industrijske proizvode po povoljnijim cijenama. Plaće su bile jednake za isti rad i kvalifikaciju u cijeloj zemlji. U privredi su općim propisima bile predviđene plaće po strukama i kvalifikacijama pa su na tom temelju privredne organizacije izrađivale svoje sisteme plaćanja po učinku (normi). Privrednim organizacijama upravljala je država preko privrednih ministarstava u kojima su za pojedine djelatnosti postojale generalne i glavne direkcije. Obavljale su operativne i regulativne poslove, ali naročito operativne i to preko direktora poduzeća kojeg su također imenovali državni organi.

Imajući u vidu to da je neposredno nakon završetka rata jugoslavenska privreda bila gotovo sasvim uništena, u razdoblju državnog upravljanja u privredi ona se brzo obnovila a zatim u toku prvog

petogodišnjeg plana 1947—51. i razvila. Računajući u stalnim cijenama, narodni dohodak se u tom razdoblju povećavao prosječno godišnje po stopi od 6,6%.

3. Prva velika prelomna točka u razvoju jugoslavenskog privrednog sistema je početak 1952. godine. Te godine počinje organizirano funkcionirati privredni sistem čije su osnovne karakteristike društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, decentralizirano planiranje i, naročito, radničko samoupravljanje u privrednim organizacijama. Međutim, radničko samoupravljanje prestaje na vratima tvorničkog kruga. Na makroekonomskoj razini privredom u cjelini upravlja država. Tako u razdoblju 1952—64. postoji dvostruki kolo-sjek: na mikroekonomskoj razini, u poduzeću — radničko samoupravljanje; na makroekonomskoj razini, u privredi u cjelini — državno upravljanje.

Samoupravljanje u privrednim organizacijama nije imalo odmah taj opseg i dubinu kao sada. U prvom redu, da za privredu ne bi nastala nepopravljiva šteta, privrednim organizacijama su uzeta vlastita obrtna sredstva, a umjesto toga su dobile pravo na bankovni kredit. Pa i upravljanje i raspolaganje osnovnim sredstvima je bilo veoma detaljno regulirano zakonskim propisima. Obrtna sredstva su privrednim organizacijama vraćena 1956. godine nakon što se vidjelo da su se radnici izvanredno brzo i dobro snašli u ulozi upravljača. U prvo vrijeme se još pominje dobit kao kategorija kojom se mjeri poslovni uspjeh privredne organizacije, ali od 1958. godine dalje je konačno prodrlo gledište da je temeljna kategorija samoupravne privredne organizacije dohodak. Dohodak se dijeli na dio koji država fiskalnim instrumentima uzima za potrebe društvene zajednice i na dio koji ostaje poduzeću. Dio koji ostaje poduzeću dijeli se na dio za osobne dohotke radnika i dio za fondove poduzeća. U prvo je vrijeme država fiskalnim instrumentima djelovala ne samo na iznos dijela za društvenu zajednicu već i na dio koji se raspodjeljivao na osobne dohotke radnika. Kasnije su privredne organizacije sastavljale pravilnike o raspodjeli dohotka poduzeća i pravilnike o osobnim dohocima radnika. Ti su pravilnici najpre podlijegali kontroli općine i sindikata, a kasnije su se privredne organizacije pri raspodjeli dohotka morale držati određenih propisa, odnosno 1963. i 1964. jedin-stvenih pokazatelja o kojima su se sporazumjeli Savezni sekretarijat za rad, Centralno vijeće Saveza sindikata Jugoslavije i Savezna privredna komora. Tek su početkom 1965. godine ukinute komisije za kontrolu provođenja propisa o raspodjeli dohotka privrednih organizacija. Direktora privredne organizacije je najprije imenovala društveno-politička zajednica, a radnički savjet je dobio pravo da imenuje direktora tek početkom 1964. godine.

Dok su se temelji privrednog sistema, uvođenjem radničkog samoupravljanja, bitno promijenili, promjene u podsistemima, kojima je država upravljala privredom u cjelini, odvijale su se različitim tempom.

Sistem oporezivanja privrednih organizacija se tokom tog razdoblja čak četiri puta promijenio iz temelja; a svaka ta promjena imala je bitnog utjecaja na poslovnu politiku privrednih organizacija i radničko samoupravljanje. U razdoblju 1952—53. privredne organizacije su plaćale društveni doprinos: to je bio ostatak kad se od ukupnog prihoda odbiju osobni dohoci i doprinos za socijalno osiguranje.

$$\text{Fond plaća se tada određivao prema formuli } P(\text{laće}) = \frac{D(\text{ohodak})}{1 + x},$$

a x je bio stopa akumulacije i fondova podijeljena sa 100. Stope akumulacije i fondova su bile različite za pojedine privredne oblasti i grane, a bile su čak posebno određivane i za neke velike i važne privredne organizacije. Prema tome, porezne stope su bile diferencirano proporcionalne, a prosječna porezna stopa je iznosila 32—33%, s tim da su industrijske privredne organizacije plaćale prosječno porez po stopi od 79—76%, poljoprivredne organizacije do 3%, obrtničke radnje oko 18%. Da ne bi naglo došlo do prevelike razlike u osobnim dohocima radnika iste kvalifikacije i za isti rad, određeni su najviši prosječni osobni dohoci radnika, a iznad toga je fond plaća bio progresivno oporezovan. U razdoblju 1954—57. učinjen je korak unatrag utoliko što je za poreznu osnovicu opet uzeta dobit koja je bila oporezovana proporcionalnom stopom od 50%. U razdoblju 1958—60. porezna osnovica su bili minimalni osobni dohoci koji su se oporezovali progresivnim poreznim stopama. Od 1961—1964. su privredne organizacije plaćale pet vrsta poreza, ali s proporcionalnim poreznim stopama. Građani su bili oporezovani na različite svoje prihode, uglavnom, progresivnim poreznim stopama, ali je 1959. uveden porez na ukupni prihod građana. Taj se porez razrezivao po progresivnim stopama a svrha mu je bila da građani s višim prihodima budu posebno još jednom oporezovani.

Do značajnih je promjena došlo kod neizravnih poreza. Uveden je skupni porez na promet (jednofazni) koji se plaćao u proizvodnji. Taj su porez naplaćivali: federacija, republika i općine, ali je daleko najvažniji bio savezni porez na promet. Da bi se uklonilo regresivno djelovanje tog poreza, bili su od oporezivanja izuzeti osnovni proizvodi poljoprivrede i ribarstva. Da bi se skratio put od proizvođača do potrošača, dakle, da što manje privrednih organizacija posreduje u prometu robom od proizvođača do potrošača, uveden je 1961. godine opći (svefazni) porez na promet proizvoda po stopi od 0,5%, s tim da je kasnije ta stopa povišena na 1%. Taj se porez plaćao samo na promet između privrednih organizacija, a nije se plaćao kad je kupac proizvoda ili korisnik usluga bio građanin. Zakon je propisivao da se taj porez plaća iz dohotka privrednih organizacija a ne da se, kao što je to obično kod poreza na promet, dodaje na cijenu. Još 1954. se porez na promet nekretnina i prava izdvojio u poseban oblik. Od 1952—1960. su carine plaćali samo građani, dok su se prilikom izvoza i uvoza primjenjivali koeficijenti koji su išli od 0,8 — 4, a nekoliko

su se puta mijenjali. Kad su koeficijenti kod uvoza bili veći od 1, imali su djelovanje uvozne carine, kad su bili manji od 1 imali su djelovanje uvozne premije. Kod izvoza je koeficijent iznad 1 imao djelovanje premije, a onaj ispod 1 djelovanje izvozne carine. Godine 1961. ukinuti su koeficijenti, a privredne organizacije su plaćale carinu, odnosno u određenim su slučajevima dobijale izvozne premije.

U tom se razdoblju iz temelja promijenio i budžetski sistem. Iako su u tom razdoblju važila čak četiri razna zakona o budžetu (1952—53; 1954—55; 1956—59; i 1960—64), zanimljivo je da se dinamika promjene budžetskih zakona ne poklapa s dinamikom promjena u poreznom sistemu. Iz budžeta je bilo isključeno financiranje privrede i zadržano je, uglavnom, samo financiranje državne uprave, sudstva i vojske. Zajedničko je tim budžetima bilo i postupno izdvajanje iz njih financiranja društvenih službi kao što su školstvo, zdravstvo i socijalna skrb. Te su se društvene djelatnosti financirale ili kao ustanove ili iz fondova. Po zakonu iz 1952. godine ustanove su se zvale ustanove sa samostalnim financiranjem. One su sastavljale svoj proračun prihoda i rashoda koji je bio poseban prihod budžeta i odobravao se zajedno s njim. Ustanove sa samostalnim financiranjem bile su pravne osobe sa svojim organima upravljanja i njima se upravljalo po načelima društvenog upravljanja, što znači da su članovi njihovih savjeta bili i građani koji nisu bili u njima zaposleni. Godine 1960. ustanove dobijaju novo ime i zovu se samostalne ustanove. One donose svoj financijski plan koji više nije prilog budžeta niti ga odobrava predstavničko tijelo društveno-političke zajednice, već ga donosi odgovarajući organ društvenog upravljanja ustanovom. Dok su u razdoblju državnog upravljanja ukinuti svi fondovi, u razdoblju radničkog upravljanja u privredi osniva se cio niz obaveznih i fakultativnih fondova. Najprije je 1952. godine osnovan Fond socijalnog osiguranja, a uredbom iz 1954. godine su regulirani ostali fondovi. Od obaveznih fondova su najvažniji bili društveni investicioni fondovi koje je morala imati svaka društveno-politička zajednica. Glavni prihodi tih fondova prikupljali su se fiskalnim instrumentima, dakle, prisilno, a stavljali su se privredi na raspolaganje u obliku zajmova za investicije u osnovna i trajna obrtna sredstva. Daleko najvažniji od tih fondova je bio Opći investicioni fond federacije. Njegov glavni prihod su bile kamate na fond osnovnih sredstava po stopi od 6%, a izvanfiskalna svrha njihovog ubiranja je bila: (a) da se osigura minimalna rentabilnost društvenih sredstava danih na korištenje radnim kolektivima; (b) da se donekle ublaži razlika koja je postojala u organizacijskoj strukturi sredstava privrednih organizacija različitih djelatnosti; (c) da se djeluje na privredne organizacije da svoja sredstva po mogućnosti maksimalno iskoriste: kamate su bile fiksni trošak pa se kod veće proizvodnje smanjuje njihov iznos po jedinici proizvoda. Istodobno je trebalo da te kamate odvrte poduzeća od nabavljanja sredstava koja neće moći djelotvorno iskoristiti. Kasnije su se te kamate plaćale i na fond obrtnih sredstava, a 1961. godine su fond osnovnih i fond obrtnih sredstava spojeni u poslovni fond. Iz Općeg investici-

onog fonda odobreno je 71% svih zajmova danih iz društvenih investicionih fondova. Pri republikama i općinama obavezno su postojali fondovi za kreditiranje stambene izgradnje. Njihov glavni prihod je bio doprinos za stambenu izgradnju koji se ubirao u iznosu od 10% od osobnih dohodaka radnika, a 91% stambene izgradnje kreditiralo se iz općinskih fondova. Obavezni su fondovi bili i fond za unapređenje šumarstva, fond putova itd., a neobavezni su bili fond za unapređivanje poljoprivrede, ribarstva itd.

U bankovnom sistemu nije došlo do bitnih promjena. Banke su i u ovom, kao i u prethodnom, razdoblju mogle osnivati samo društveno-političke zajednice. Nikakvog radničkog samoupravljanja u bankama nije bilo. Čak bi se moglo reći da se utjecaj Narodne banke na ostale banke povećao. I za uređenje bankovnog sistema donesena su u tom razdoblju tri zakona po kojima se mijenjao broj i naziv banaka, ali to sve nije mijenjalo bit: banke su bile produžena ruka države. U kreditnom sistemu je došlo do promjene utoliko što kredite više ne određuje državni planski organ već banke, iako po uputstvima Narodne banke i pod jakim utjecajem društveno-političkih zajednica. Pri odobravanju investicionih kredita banke su samo servis države jer se zajmovi daju po odluci društveno-političkih zajednica iz njihovih investicionih fondova.

Vanjskotrgovinski i devizni sistem su različito organizirani u razdoblju 1952—60. i 1961—66. U razdoblju 1952—60. uvoz se obavljao na temelju uvoznih dozvola koje su se izdavale bez unaprijed određene prednosti za uvoz pojedinih artikala. U razdoblju 1961—66. dolazi do liberalizacije uvoza pa postoji slobodan uvoz za neke posebno važne repromaterijale, uvoz po liberalnoj dozvoli, uvoz po restriktivnoj dozvoli, uvoz po generalnoj dozvoli do određenog iznosa i kontingentirani uvoz. Promjena deviznog sistema počela je 1952. godine devalvacijom dinara na tečaj od 300 dinara za 1 dolar. Osim toga postojali su još i premijski tečaj, obračunski tečaj i slobodni tečaj. Pokušalo se osnovati i neku vrstu devizne burze na kojoj bi privredne organizacije po tržišnim zakonima kupovale i prodavale devize koje su izvoznici stjecali zadržavanjem jednog dijela deviza ostvarenih izvozom (retenciona kvota), a uvoznici bi ih tamo kupovali za namirenje svojih potreba. Zbog znatno veće potražnje nad ponudom, umjesto da posluju kao burza, devizna obračunska mjesta su se pretvorila u aukcijska mjesta na kojima je Narodna banka prodavala devize najboljem ponudiocu. Stvarni iznos deviznog tečaja bio je zamagljen postojanjem uvoznih i izvoznih koeficijenata, ali se čini da se kretao oko 600—700 dinara za dolar. Početkom 1961. godine su ukinuti višestruki tečajevi, koeficijenti i devizna obračunska mjesta a zamijenio ih je jedinstveni obračunski tečaj od 750 dinara za 1 dolar i izvozni koeficijenti koji su iznosili 10, 22 i 32%.

Iako se željelo tržištu dati veću ulogu u usmjeravanju privredne djelatnosti, cijene su i dalje u velikoj mjeri ostale pod državnom kontrolom. Govori se o tržišno-planskoj privredi, ali to je tržište bilo kontrolirano.

Umjesto izraza plaća, pojavio se primjereniji izraz osobni dohodak. Iako su privredne organizacije donosile vlastite tarifne pravilnike, a zatim pravilnike o raspodjeli osobnih dohodaka, odluke privrednih organizacija o raspodjeli osobnih dohodaka bile su, također, pod kontrolom društveno-političkih zajednica i sindikata. Međutim, radnik nije mogao dobiti manje od zakonom propisanog minimalnog osobnog dohotka, a ako privredna organizacija nije iz svog dohotka i fondova mogla isplatiti osobne dohotke, općinski narodni odbor je morao osigurati sredstva za isplatu zajamčenih (garantiranih) osobnih dohodaka. Minimalni osobni dohodak je pojedinim radnicima osiguravao najmanju naknadu za njihov rad, a zajamčeni osobni dohodak je privrednoj organizaciji osiguravao najmanji iznos za ukupne osobne dohotke njezinih radnika.

Organi radničkog samoupravljanja bili su radnički savjet, upravni odbor i direktor. Nadležnost radničkog samoupravljanja se postupno širila. Najprije su radnici upravljali samo svojim osnovnim sredstvima, a zatim i obrtnim sredstvima. Dohodak poduzeća raspodjeljivao se na dio za društvene potrebe i dio koji je privrednoj organizaciji ostajao za njezine potrebe prema zakonskim propisima koji su postojali sve općenitiji a raspodjela je bila i pod utjecajem fiskalnih instrumenata. I dio koji je ostajao privrednoj organizaciji na raspolaganju za njezine potrebe dijelio se na dio za osobne dohotke radnika i dio za fondove pod utjecajem zakonskih propisa i fiskalnih instrumenata. Postavljanje direktora je sve do kraja tog razdoblja spadalo u nadležnost društveno-političke zajednice.

Privredni sistem u kojem je na mikroekonomskoj razini, u privrednim organizacijama, vladalo radničko samoupravljanje, a na makroekonomskoj razini, u privredi kao cjelini, državno usmjerenje, bio je uspješan. U tom su razdoblju počele davati ploda znatne investicije u industriju pa je narodni dohodak u stalnim cijenama rastao po godišnjoj stopi od 9,9%. I cijene su rasle prilično blago i to cijene na malo po prosječnoj stopi od 4,5%, a troškovi života po već osjetnoj stopi od 8,7%. Vanjskotrgovinski odnosi s ostalim svijetom bili su još relativno slabo razvijeni i sporo su se razvijali.

4. Društvena i privredna reforma, započeta 1965. godine pod parolom jačanja materijalne baze radničkog samoupravljanja, u stvari je bila mnogo dublja i značajnija reforma cijelog privrednog sistema. U službenim i poluslužbenim dokumentima govorilo se o tome da se poveća udio privrednih organizacija u ostvarenom dohotku, da se Jugoslavija jače uključi u međunarodnu podjelu rada i uravnoteži platnu bilancu, da se dinar učini konvertibilnom valutom, itd. — no radilo se, u stvari, o tome da se ukine dotadašnji dvostruki kolosjek u privredi i da se radničko upravljanje sa mikroekonomske razine, od upravljanja privrednim organizacijama, protegne i na makroekonomsku razinu, na upravljanje privredom u cjelini, i tako uspostavi jedinstven sistem radničkog upravljanja i privrednim organizacijama i privredom u cjelini. Država je trebalo da se povuče iz upravljanja privredom i s tim u vezi odrekla se cijelog niza fis-

kalnih instrumenata i privrednih mjera kojima se služila; to je naročito došlo do izražaja u reformi poreznog, budžetskog i bankovnog sistema. Međutim, privreda nije bila organizaciono spremna da preuzme upravljanje privredom u cjelini. Da bi to mogla, privreda se morala samoorganizirati, a za to nije bilo institucionalnih okvira. Tako od 1965. do 1971. godine postoji u organizaciji privrednog sistema izvjesno traženje dok Ustavnim amandmanima iz 1971. godine nisu u samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima nađeni institucionalni okviri za samoorganiziranje privrede. Ustav iz 1974. godine, Zakon o udruženom radu iz 1976. godine i kasniji zakon, u stvari, dalje razrađuju smjernice o organizaciji privrednog sistema koje su već sadržavali Ustavni amandmani iz 1971. godine. Da je u privredi, u razdoblju od početka društvene i privredne reforme pa do Ustavnih amandmana, tj. u razdoblju 1965—71, vladala izvjesna pomjetnja, vidi se po tome što se prosječna stopa rasta narodnog dohotka smanjila na 5,3⁰/₀ godišnje, da bi u razdoblju nakon Ustavnih amandmana, tj. u vremenu od 1972—78. porasla na oko 6,5⁰/₀.

U sistemu planiranja nije bilo znatnijih promjena, već su se bitne promjene dogodile u instrumentima kojima je trebalo ostvariti planom postavljene ciljeve.

U razdoblju od 1965—71. najvažnije je bilo da se država odrekla oporezivanja dohotka privrednih organizacija koje u tom vremenu ne plaćaju nikakav izpravan porez, osim doprinosa na zajedničke rezerve privrede i kamata na poslovni fond. Time se željelo povećati vlastita sredstva privrednih organizacija, naročito njihova obrtna sredstva. Nakon donošenja Ustavnih amandmana, gotovo cijelo porezno zakonodavstvo prelazi u nadležnost republika i autonomnih pokrajina, odnosno u nadležnost općina. Počevši od 1973—74. počele su republike, opet, oporezivati dohodak privrednih organizacija i to, po pravilu, proporcionalnim poreznim stopama, osim SR Srbije koja je privredne organizacije na svom području oporezovala progresivnim poreznim stopama, ali je i ona 1978. prešla na oporezivanje po proporcionalnim stopama. Republike donose i okvirne zakone o oporezivanju građana na svom području, a u tim okvirima općine donose svoje detaljne propise o porezima građana. U sistemu oporezivanja privrednih organizacija postoji između republika i autonomnih pokrajina izvjesna razlika koja je veća nego kod oporezivanja građana. Međutim, porezne stope kod oporezivanja građana različite su ne samo između republika nego i između općina iste republike.

Godine 1965. promijenjen je i sistem poreza na promet proizvoda i usluga. On je i dalje ostao skupni (jednofazni) porez na promet, ali se više ne naplaćuje u proizvodnji nego u trgovini na malo. Porez na promet proizvoda i usluga naplaćuju: federacija, republike, autonomne pokrajine i općine, ali je broj tarifnih stavova malen pa je time bitno smanjena mogućnost da se mijenjanjem stope poreza na promet pojedinih proizvoda djeluje na odnose između cijena iako se i dalje može djelovati na cijene globalno, odnosno na odnos između robnih

i kupovnih fondova. Propise o carinama i dalje donosi federacija i one su njezin prihod.

U prvom dijelu tog razdoblja, od 1965—71, došlo je do daljnjeg financijskog osamostaljenja ustanova koje se sada zovu naprosto ustanove i imaju svoje vlastite izvore prihoda iz doprinosa koje plaćaju građani. Poslije Ustavnih amandmana iz 1971. godine, dolazi do značajnih promjena u sistemu financiranja društvenih potreba, jer se počinju razlikovati općedruštvene potrebe, koje se financiraju putem budžeta društveno-političkih zajednica, i zajedničkih potreba, koje se financiraju putem financijskih planova samoupravnih interesnih zajednica. Prihodi društveno-političkih zajednica su porezi koji se određuju zakonom, a prihodi SIZ-ova doprinosi koji se određuju samoupravnim sporazumom ili društvenim dogovorom. Povlačenje države iz financiranja društvenih potreba vidi se i po tome što su prihodi i rashodi za zajedničke potrebe, koje se financiraju putem SIZ-ova, veći nego što su prihodi i rashodi budžeta društveno-političkih zajednica. Fondovi su se gotovo opet izgubili iz sistema a preostali su, uglavnom, republički i pokrajinski fondovi za kreditiranje bržeg privrednog razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja.

Posebno zanimljiv je razvoj bankovnog sistema. Sve do 1965. godine banke su mogle osnivati samo društveno-političke zajednice i one su imale odlučujući utjecaj na njihovo poslovanje. Tek 1965. godine postaju privredne organizacije glavni osnivači banaka u čijem osnivanju mogu sudjelovati i društveno-političke zajednice, ali u ograničenoj mjeri; društveno-političke zajednice najprije ne mogu imati nikada više od 20% glasova u glavnom organu uprave banke, u skupštini banke; poslije 1971. godine ne mogu imati više od 10% glasova, a po zakonu iz početka 1977. godine društveno-političke zajednice ne mogu više uopće sudjelovati u osnivanju banaka i nemaju više utjecaja na njihovo poslovanje. Razumije se da na poslovanje banaka ima Narodna banka i dalje jak utjecaj putem mjera monetarno-kreditne politike. Međutim, stvarni utjecaj privrednih organizacija na poslovanje banaka, koje su one same osnovale, utvrđivao se veoma polako, iako su predstavnici privredne organizacije sačinjavali skupštinu banaka i njezin izvršni odbor, a nakon 1971. godine su predstavnici privrede sačinjavali kreditne odbore banaka. Privredne organizacije su osnivale banke veoma različite djelatnosti, zbog toga često i veoma različitih, ponekad i suprotnih interesa, pa nisu ni mogle donijeti neki opće prihvatljiv kreditni plan, nego je to i protiv svoje volje morala predložiti bankovna administracija koja je time dobila veći utjecaj nego što je i privrednim organizacijama i njoj samoj odgovaralo. U organizaciji bankovnog sistema ima i sada mnogo nedorečenosti, a čini se da bi, upravo, on mogao odigrati značajnu ulogu u samoorganizaciji privrede. Čini se da bi na sadašnjem stupnju samoupravljanja u Jugoslaviji bilo najprikladnije kad bi postojale banke osnovane po privrednim djelatnostima i općinske banke. Sve bi privredne organizacije iste djelatnosti bile udružene u

jednu banku koja svojim članovima kod kojih postoji društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, ne bi davala kredite, već bi to bilo zajedničko ulaganje. Budući da ne bi bilo kreditnog odnosa, ne bi bilo ni kamata, već bi kamate zamijenilo učestvovanje u raspodjeli dohotka stečenog zajedničkim ulaganjem. Pojavni oblik zajedničkog ulaganja i učešća u raspodjeli bio bi veoma sličan kreditu i kamatama, ali bi društveni sadržaj tih kategorija bio sasvim drugačiji. Dok zajmoprimalac mora vratiti kredit u svakom slučaju, bez obzira na uspješnost ulaganja, kod zajedničkog ulaganja svi snose rizik za uspješnost ulaganja i mogu, umjesto povratka uložениh sredstava, pretrpjeti gubitak. Sama ta činjenica navela bi da se u tim po privrednim djelatnostima organiziranim bankama svako ulaganje mnogo bolje prouči i strože procijeni, pa bi to, vjerovatno, bitno utjecalo na to da se sredstva ulažu u privredno najkorisnije svrhe. U okviru takvih banaka bi i privredni planovi pojedinih privrednih organizacija i privrednih grana bili realniji i imali bi svoju financijsku strukturu. Zbroj planova takvih banaka bi bio gotov privredni plan republike. U općinskim bankama bi svoja sredstva držali i njima raspolagali i građani i društveno-političke zajednice. Budući da kod tih komitenata preovlađuje državno i privatno vlasništvo, u njima bi postojali i kreditni odnosi i kamate. Privredne organizacije ne raspolazu s dovoljno vlastitih sredstava za svoje poslovanje nego se moraju služiti i kreditima banaka, dakle, u stvari, sredstvima građana a donekle i društveno-političkih zajednica; u prikazanom bankovnom sistemu bi općinske banke kreditirale banke osnovane prema privrednim djelatnostima. To bi dalo priliku da društveno-političke zajednice dodjeljivanjem kredita nekoj po privrednoj djelatnosti organiziranoj banci djeluju na privredni razvoj svog područja. U kreditnom sistemu od 1965. godine dalje banke su sve samostalnije u vođenju kreditne politike i dodjeljivanju kredita, a na upravljanje bankama sve jači utjecaj imaju privredne organizacije.

U razdoblju nakon 1965. godine vanjskotrgovinski i devizni sistem se dalje liberalizira. Novi devizni zakon je stupio na snagu tek početkom 1967. godine i po njemu se uvoz dijeli na slobodan i regulirani, a regulirani na uvoz po globalnoj deviznoj kvoti, po robnom ili deviznom kontingentu i po dozvoli. Dinar je devalviran 1965. godine na 1250 dinara za 1 dolar, u proljeće 1971. godine na 15 dinara za 1 dolar i u jesen 1971. na 17 dinara za 1 dolar. Posljednja devalvacija dinara, u odnosu na zlato, izvršena je 1973. godine, ali se odnos prema dolaru nije mijenjao. Od proljeća 1973. godine dalje dinar ima fluktuirajući tečaj. Nakon što je Međunarodni monetarni fond početkom 1976. godine demonetizirao zlato, paritet dinara se — prema deviznom zakonu iz 1977. godine — određuje prema jednoj ili više konvertibilnih valuta ili prema nekoj obračunskoj jedinici.

Cijene su i dalje velikim dijelom pod kontrolom države, ali se one sve više određuju samoupravnim sporazumima privrednih organizacija. Privredne organizacije donose svoje pravilnike o raspodjeli

osobnih dohodaka slobodno, ali neki se okviri određuju samoupravnim sporazumom ili društvenim dogovorom privrednih organizacija i sindikata.

5. Donošenjem Zakona o udruženom radu 1976. godine, Zakona o osnovama kreditnog i bankovnog sistema iz 1977. godine i Zakona o deviznom poslovanju i kreditnim odnosima s inozemstvom iz 1977. godine, došlo je do daljnjeg razvoja samoupravnog sistema u Jugoslaviji. Privredne organizacije udruženog rada, kao organizacije udruženog rada i kao složene organizacije udruženog rada. Banke su mogle biti organizirane kao interne banke, osnovne banke i udružene banke, a postoje i štednokreditne organizacije. U okviru republika organiziraju se republičke samoupravne interesne zajednice za ekonomske odnose s inozemstvom. Unutar republičkih interesnih zajednica treba da se izbilanciraju devizni prihodi i rashodi, a devizni prihod pripada onome tko ga je ostvario i onima koji su sudjelovali u tome da se devizni priliv omogući. Još je prekratko vremensko odstojanje da se prosudi je li razvoj privrednog sistema samo daljnji razvoj radničkog samoupravljanja na mikroekonomskoj i makroekonomskoj razini ili razvoj nakon 1976. godine sadrži karakteristike jedne kvalitativno nove etape u razvoju samoupravljanja.

6. Dosada je jugoslovenski privredni sistem prošao kroz tri jasno omeđene razvojne etape. Prelomne su godine bile 1952. i 1965. Unutar tih etapa mijenjali su se i privredni podsistemi, ali se njihove prelomne točke ne poklapaju s prelomnim točkama u cjelini. Sistem planiranja promijenio se 1952. kad je od administrativnog i centralističkog postao decentralizirani i usmjeravajući.

Sistem oporezivanja privrednih organizacija mijenjao se 1946, 1947, 1952, 1954, 1958, 1961, 1965, 1973—74.

Sistem oporezivanja građana kvalitetno se promijenio 1959. godine kad se, umjesto dotadašnjeg sistema realnog oporezivanja pojedinih prihoda, prešlo na personalno oporezivanje ukupnog dohotka time što se zbroj svih prihoda iznad određenog iznosa ponovo oporezivao progresivnim poreznim stopama.

Sistem poreza na promet proizvoda i usluga promijenio se 1965. godine kad se skupni (jednofazni) porez na promet i usluge, umjesto u proizvodnji, počeo naplaćivati u trgovini na malo.

Carinski se sistem promijenio 1961. godine. Do tog vremena, carinu su plaćali samo građani, a onda su je počele plaćati i privredne organizacije.

Budžetski sistem se mijenjao dvaput iako je bilo doneseno čak 8 zakona o budžetu. Prvi put, 1952. godine, kad je umjesto privrednog budžeta uveden administrativni budžet, i, drugi put, između 1972. i 1973, već prema republici i autonomnoj pokrajini, kad se počela razlikovati općedruštvena i zajednička potrošnja, pa se prva financirala iz budžeta društveno-političkih zajednica, a druga preko finansijskih planova SIZ-ova.

Bankovni se sistem mijenjao u biti samo jedanput i to 1965. godine, mada je bilo doneseno 8 zakona o bankama i bankovnom poslovanju. Do tog vremena su banke mogle osnivati samo društveno-političke zajednice, a od tog vremena ih mogu osnivati samo privredne organizacije, najprije uz malo sudjelovanje društveno-političkih zajednica; njihovo se sudjelovanje sve više smanjuje dok, na kraju, ne nestaje.

Kreditni sistem je uvijek bio pod jakim utjecajem Narodne banke. Ipak, mogu se razlikovati četiri etape u razvoju tog sistema: (1) 1945—51 — administrativno dodjeljivanje kredita; (2) 1952—64 — kredite dodjeljuje banka pod veoma jakim utjecajem društveno-političkih zajednica, naročito kad se radi o investicionim kreditima, i Narodne banke, kad se radi o kratkoročnim kreditima; (3) 1965—76 — kredite dodjeljuju banke pod sve jačim utjecajem privrednih organizacija; (4) nakon 1977. godine raste utjecaj udruživanja sredstava organizacija udruženog rada putem banke i treba da postupno što više potisne kredite.

Vanjskotrgovinski sistem je uvijek bio pod kontrolom državnih vlasti i ta je kontrola mijenjala više oblik, a manje intenzitet.

Postoje devizni zakoni iz 1946, 1961, 1967, 1973. i 1977. godine. Raspolaganje devizama je uvijek bilo pod kontrolom države, ali se postupno privrednim organizacijama, s jedne strane, ostavljalo veći dio deviza za slobodno raspolaganje, a, s druge strane, sve se veći broj artikala slobodno uvezio, tj. ovlaštene su banke davale na raspolaganje devizna sredstva za njihov uvoz. Kvalitativno nov sistem je uveden zakonom iz 1977. godine koji predviđa obrazovanje interesnih zajednica za ekonomske odnose s inozemstvom prema kojima bi raspodjela deviza bila u velikoj mjeri decentralizirana po republikama, a unutar republika bi privredne organizacije samoupravnim sporazumima rješavale raspodjelu deviza u kojoj bi sudjelovali ne samo oni koji su devize izvozom ostvarili već i oni koji su sudjelovali u proizvodnji izvezenih proizvoda.

Cijene su uvijek bile pod većom ili manjom kontrolom države. Prelomne točke su bile 1952. godina, kad je država prestala izravno određivati cijene i počela određivati njihov najviši iznos, i 1977. godina, kada se cijene počinju određivati samoupravnim sporazumom i društvenim dogovorom.

I osobni dohoci su uvijek bili pod kontrolom države. Do 1951. godine je država izravno određivala plaće, od 1952—76. je nad osobnim dohocima kontrolu vodila društveno-politička zajednica i sindikat, a nakon 1971. godine se smjernice za raspodjelu osobnih dohodaka daju samoupravnim sporazumima ili društvenim dogovorima.

U organizaciji poduzeća postoje dvije prelomne godine. Prva je 1952, kad se od državnog upravljanja u privredi prešlo na radničko samoupravljanje, a druga je 1976, kad se poduzeća osnivaju kao udruživanje rada i sredstava.

7. Ovaj kratki prikaz neizbježno pokreće problem odnosa između privrednog sistema i privredne politike. Neki ekonomisti daju prednost privrednoj politici pa smatraju da treba najprije odrediti privredne ciljeve, a onda tek organizirati sistem koji će omogućiti da se ti ciljevi ostvare. Drugi smatraju da sistem treba da bude nešto trajnije, da to treba da bude okvir unutar kojeg se može provoditi različita privredna politika, pa su zbog toga podsistemi privrednog sistema mijenjani nekiput i prečesto. To naročito važi za sistem opozivanja privrednih organizacija koji se bitno mijenjao čak 8 puta. Engleska je poslovice: „Stari porezi — dobri porezi, novi porezi — loši porezi“. Smisao je toga da će se, ako joj se samo ostavi dovoljno vremena, privreda prilagoditi svakom, ma kako lošem poreznom sistemu. Svaka promjena poreznog sistema, ma kako dobar bio nov sistem, udarac je za privredu jer mu ona mora ponovo prilagođavati cijelo svoje poslovanje, a to je dugotrajan i ne uvijek bezbolan proces.

Jugoslavenski privredni sistem se razvijao slijedeći unutrašnju logiku razvijenog socijalističkog društva. Nakon rata i njegovih razaranja bilo je prirodno razdoblje državnog upravljanja u privredi (od 1945—51), koje je, uostalom, u obnovi zemlje i njezine privrede dalo vrlo dobre rezultate. Iza toga je došlo razdoblje radničkog samoupravljanja u privrednim organizacijama od 1952—64, ispočetka s relativno ograničenom nadležnošću koja se — zbog iznenađujuće brzog snalaženja radnika u ulozi upravljača — naglo širila. Ipak, država je zadržala upravljanje privredom u cjelini, pa zbog toga postoji dvostruki kolosjek u upravljanju privredom: na mikroekonomskoj razini, na razini privredne organizacije — radničkog samoupravljanje; na makroekonomskoj razini, na razini privrede u cjelini — državno upravljanje putem privrednih instrumenata i mjera. Na kraju, od 1965. godine, država se u velikoj mjeri povlači iz upravljanja privredom, a taj zadatak preuzimaju radnici (koji treba da upravljaju ne samo privrednim organizacijama već i privredom u cjelini. Iako se država povlači iz upravljanja privredom, radnici ne preuzimaju odmah taj zadatak naprosto zbog toga što ne postoji institucionalni okvir unutar kojeg bi se privreda samoorganizirala. Zbog toga dolazi do izvjesne pometnje koju uklanjaju Ustavni amandmani iz 1971. godine koji sadrže dvije osobito važne ustanove za samoorganizaciju privrede, naime, samoupravne sporazume i društvene dogovore. Od 1972. godine dalje te dvije ustanove igraju i u privrednim organizacijama i u organizaciji privrede sve važniju ulogu a ta će uloga sigurno i dalje jačati.

Unutar sistema u cjelini su pojedini podsistemi imali svoju posebnu dinamiku razvoja. Ona se nekad poklapala s dinamikom sistema, a nekad nije. Nekad je ubrzavala razvoj sistema u cjelini, a nekad ga je usporavala. Fiskalni su se instrumenti, možda, suviše brzo mijenjali i prekratko trajali tako da se za sistem koji je važio 2—4 godine i ne može kazati kakvo mu je zapravo bilo djelovanje. Bankovno-kreditni sistem još nije riješen na zadovoljavajući način i to je u izvjesnoj mjeri usporavalo razvoj privrednog sistema u

cjelini. Čini se da je sistem kreditiranja i kamata na području društvenog vlasništva postao kočnica bržem razvoju samoupravnog privrednog sistema u cjelini i da bi ga trebalo zamijeniti sistemom zajedničkog ulaganja sredstava i učešća u raspodjeli dohotka ostvarenog zajedničkim ulaganjem. To bi tražilo i drugačiju organizaciju bankovnog sistema prema kojem bi privredne organizacije iste djelatnosti organizirale zajedničku banku za cijelu republiku ili autonomnu pokrajinu. To bi imalo dalekosežan utjecaj i na planiranje OUR-a privrede u cjelini, a i sistem oporezivanja OUR-a bi se mogao postupno pretvoriti u sistem doprinosu za općedruštvene potrebe koji bi zamijenili porez a određivali bi se, na temelju plana, samoupravnim sporazumima ili društvenim dogovorima.

Razumije se da ovako kratak prikaz razvojnih etapa privrednog sistema i njegovih podsistema nužno mora sadržavati mnoge praznine. Drugi bi autor, možda, učinio drugu periodizaciju razvoja sistema i pratio dinamiku drugih podsistema. Možda se iz dosadašnjeg razvoja privrednog sistema mogu nazrijeti pravci njegovog daljeg usavršavanja. Međutim, u interesu dugoročnog planiranja nameće se samo po sebi pitanje: ne bi li trebalo više sistema u organizaciji podsistema.

Prof. dr. MARIJAN HANŽEKOVIĆ

TURNING POINTS IN THE DEVELOPMENT OF SELFMANAGEMENT IN THE YUGOSLAV ECONOMY

Summary

In the development of the Yugoslav economic system three periods could be distinguished: (i) period of government directed economy, 1945—1951; (ii) period of workers' selfmanagement in business organizations, 1952—1965; and (iii) period of workers' management in the economy as a whole, since 1965.

In the 1945—51. period the system was characterized by state ownership of the means of production, by centralized planning and by state-controlled business organizations. All the sub-systems of the larger system, namely taxation, budget, banking, wages and prices were characterized by centralized planning and government control. For all that, the economy was at that time growing at the healthy rate of 6.6 percent.

Profound changes were taking place in the selfmanagement system between 1952 and 1965; it was the period in which it was characterized by social ownership of the means of production, by decentralized planning, and by workers' selfmanagement in business organizations. However, the workers'

selfmanagement system stops short at the factory gate. Governmental authorities manage the economy at the macroeconomic level. The economy is thus managed at two parallel levels: at the micro-level, in business organizations, there is workers' selfmanagement, while at the macro-level the economy is run by government authorities. Selfmanagement in business organizations does not yet possess the scope and depth it has obtained since. At the beginning, business organizations had no operating assets of their own; rather, they were allowed to make use credits extended by state-run banks; distribution of income was following guidelines set by government authorities as well as by trades unions; general managers were also state-appointed. There are two types of plans in existence: social plans of the socio-political communities, and individual economic plans of business organizations. In order to realize projected tasks, the government authorities make extensive use of fiscal, banking and credit policies. It was the period in which corporation taxation changes four times, while foreign trade and foreign exchange systems get changed twice. Although the authorities have ceased to engage in pricing, for all practical purposes the government authorities control it, and efficiently at that, mainly by means of turnover tax or — in case of goods imported — by means of controlling foreign trade and through foreign exchange system. Yet the economy was successful in that period: the average annual national income rate of growth was 9.9 percent.

In the period following 1965, the government authorities have reduced their influence upon management; selfmanagement was expected to span micro-level (business firms) as well as macro-level (economy as such). State corporate taxation was suspended; banks are now both founded as well as controlled by business organizations. However, the latter were not yet ready to undertake the managerial task, the more so since institutional framework within which the economy could self-organize did not yet exist. It follows that the 1965—1971. period is one of quest: the average annual increase of national income descends to 5.3 percent. The 1971. Constitutional Amendments provide the economy with — among other things — an institutional framework for self-organization, i.e. with selfmanaged agreements and social contracts.

In the 1972—1978. period the average national income is again on the increase, now at the rate of 6.5 percent.

It was the period in which sub-systems of the greater economic system followed a dynamics of their own which sometimes — but not always — followed the dynamics of the whole system. Development of sub-systems sped up the development of the whole system although there were times when development of the former checked the development of the latter. Corporate taxation changed no less than eight times, while the essence of the banking system changed but once, in 1965, when government authorities discontinued the practice of establishing the banks, the latter being since then established by business organizations. The banking and credit system is not quite satisfactory; foreign currency system is also facing problems unsol-

ved. Recent development of the economic system indicates at ways economic system is going to develop. Yet, organization of sub-systems ought to be more systematic, if for no other reason than for the benefit of long-range planning.

Проф. д-р МАРИЯН ХАНЖЕКОВИЧ

ПЕРЕЛОМНЫЕ ПУНКТЫ В РАЗВИТИИ САМОУПРАВЛЕНИЯ В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ ЮГОСЛАВИИ

Резюме

В развитии югославской хозяйственной системы можно отметить три этапа: 1) период государственного управления в народном хозяйстве с 1945. по 1951. г.; 2) период рабочего самоуправления в хозяйственных организациях с 1952. по 1965. г. и 3) период рабочего управления народным хозяйством в целом с 1965. г. и далее.

В период с 1945. по 1951. г. основными характерными особенностями системы являлись государственная собственность на средства производства, централизованное планирование и государственное управление хозяйственными организациями. И все подсистемы этой системы, в том числе налоговая и бюджетная системы, банковская система, система цен и оплаты труда отличались характерными чертами централизованного планирования и государственного управления. Хозяйство развивалось все же быстро и среднегодовые темпы прироста национального дохода составляли 6,6%.

В период с 1952. по 1965. г. в хозяйственной системе происходят коренные изменения. Ее основными отличительными чертами являются общественная собственность на средства производства, децентрализованное планирование и рабочее самоуправление в хозяйственных организациях. Однако рабочее самоуправление не выходит за пределы заводов. На макроэкономическом уровне, хозяйством в целом управляет государство. Таким образом, в этот период имеет место двоякая система управления в народном хозяйстве: на микроэкономическом уровне, на предприятиях — рабочее самоуправление; на макроэкономическом уровне, в народном хозяйстве в целом — государственное управление. Самоуправление в хозяйственных организациях на первых порах не имело того масштаба и глубины, как сегодня. Хозяйственные организации вначале не обладали собственными оборотными средствами, а использовали кредиты государственных банков, распределение дохода осуществлялось под контролем государства и профсоюзов, директора на предприятиях назначало государство. Существовало два вида планов: общественные планы общественно-политических содружеств и самостоятельные планы хозяйственных организаций. Для осуществления намеченных планов целей государством особенно использовались рычаги фискальной и банковской и

кредитной политики. Система налогообложения хозяйственных организаций изменялась за этот период четыре раза, внешнеторговая и валютная системы — два раза. Несмотря на то, что государство больше не устанавливало цен, они находились под его контролем. Экономика в этот период развивалась успешно и среднегодовые темпы прироста национального дохода составляли 9,9%.

В период с 1965. г. и далее роль государства в управлении народным хозяйством в целом значительно ограничивается и ставится задача расширения рабочего самоуправления как на микроэкономическом уровне, в хозяйственных организациях, так и на макроэкономическом уровне, в народном хозяйстве в целом. Государство перестает облагать налогами хозяйственные организации. Банки основываются хозяйственными организациями, которые должны управлять ими. Однако хозяйственные организации не были сразу готовы принять на себя задание управлять народным хозяйством в целом особенно вследствие того, что не существовало институтов, в рамках которых могла бы осуществляться самоорганизация народного хозяйства. Поэтому период с 1965. по 1971. г. был периодом искания. Среднегодовые темпы прироста национального дохода за эти годы снизились на 5,3%. Институты, обеспечивающие самоорганизацию народного хозяйства, созданы в сущности лишь конституционными поправками 1971. г. в виде самоуправленческих соглашений и общественных договоров. С 1972. по 1978. г. темп среднегодового прироста национального дохода составил снова 6,5%.

В течение всего периода подсистемы хозяйственной системы имели собственную динамику, часто, но не всегда, совпадавшую с динамикой системы. В некоторых случаях развитие подсистем ускорило развитие системы в целом, в то время как в других случаях оно тормозило его. Система налогообложения хозяйственных организаций изменялась с 1945. по 1980. г. восемь раз, закон о бюджете — также восемь раз, валютная система — четыре раза, тогда как банковская система была изменена лишь один раз, а именно в 1965. г., когда государство перестало основывать банки и они стали основываться хозяйственными организациями. Проблема банковской и кредитной системы все еще не решена соответствующим образом, нерешенные проблемы имеются еще и в валютной системе. Все же на основании развития хозяйственной системы до настоящего времени намечаются направления ее дальнейшего совершенствования. Однако, в интересах долгосрочного планирования быть может следовало бы в организацию подсистем внести больше системы.